

О±ону дьиз кэргэ²²э иитии мҕэстэрэ

Ұлэни толордо: Бмлцм улуу'ун А.А. Миронов аатынан Мастаах орто
оскуолатын

алын см'м³х учуутала

Степанова Сардана Семёновна.

Норуот педагогиката – бэрт киэ² 3йд³бмл. Туох – ханнык иннинэ – дьиз кэргэн педагогиката. Ол эрэри о±ону иитиигэ ³сс³ уруу – аймах, тасты² дьон, норуот бмттцнэ кыттар. Тулалыыр эйгэ бмтцннцм сабыдыаллыыр, айыл±а уонна уулусса, тизэргэн уонна дьиз –уот, телевизор уонна радио, театр уонна киинэ, бэчээт уонна литература, быраа'ыннык уонна биэчэр. Ити кыттыыны, сабыдыалы, бастатан т³р³ппмт смрцннм³хтээх.

Ыал диэн былыр былыргаттан да, аны да ытык тэрилтэнэн, общество туллар туттаа±ынан, т³рмтцнэн буолар. Ки'и уонна дьиз кэргэн этэ²²э олоруута обществоны уонна государствоны сайыннарыы смрцн сыалынан, км'мнэн буолар. Олох смнньэ ыал, дьиз кэргэн тула барыахтаах. О±ону иитии сайыннарыы, ки'и бы'ыытынан улаатыта, бы'ыта – майгыта, тутта – хапта сылдыыта, дьизэтиттэн сириэдийэн тахсыахтаах. О±о т³р³ппмт та'ыгар сылдыара, т³р³ппмтм истэрэ, кини млэлиирин, дьо²²о сы'ыанынан, кэпсэтэрин, хайдах туох майгылаа±ын к³р³р³ киниэхэ холобур буолар.

Урут о±ону иитэргэ оскуола – дьиз кэргэн – общественность диэн принцип эбит буолла±ына билигин «Дьиз кэргэн – оскуола - общественность» диэн буолла. Дьиз кэргэн о±ону иитиигэ инники былаа²²а турда. О±о – аймах - норуот кэскилэ. Онон сахалар былыр да, аны да о±олонууну мрдмк дьолунан, кэхтибэт кэскилинэн аа±аллар. «Буорга булуубут, км²²э к³дьмспмт» - дииллэр. «Сордо² 3лл³±мнэ тии'э хаалар», «Ки'и 3лл³±мнэ о±ото хаалар» - диэн ³с хо'оонноро смрдээх ис хо'оонноохтор. О±ону хайдах иитэртэн омук инники кэскилэ тутулуктаах. Сахалар о±ону иитиигэ бэйэлэрэ эмиэ туспа ураты, халба²наабакка туту'ар мҕэстэрдээхтэр. Ону хас биирдии дьиз кэргэн эмиэ туту'ар. Онтон сорохторугар бол±омтобутун уурдахпытына ханныктарый:

1. Ки'иэхэ мчмгэйдик ки'илии сы'янна'ы. Би'иги ³бмгэлэрбит урут алаастарынан, ³т³хт³рмнэн бытанан бэйэ – бэйэлэриттэн тэйиччи олорбуттара.
2. Ыалдытымсах буолуу – киирбит ки'ини м³рэ – к³т³ к³рсм. Ыраах – ыраах алаастарынан олорор дьон бэйэлэрин кэтэх ха'аайыстыбатыгар тирэ±ирэрэ. Хас биирдии ыал бэйэтин иннин бэйэтэ к³рмнэрэ, бэйэтин оло±ор туох наада буоларын барытын о²орор, о²орору бары сатыыр. Уол а±атын, кыыс ийэтин баты'а сылдьан барытын к³р³н м³рэнэллэр. Уолу дьиэ тас млэтигэр а±ата барытын сатыырга м³рэтэр такайар: от млэтэ, мас кэрдиитэ, туттар малы о²оруу, бултаа'ын. Оттон кыыс о±отун олох кыратыттан иистэнэргэ, ас астыырга, см³'мнм к³р³рг³, о±ону бм³бэйдииргэ, дьиэни сууйарга, хомуйарга, хотону сыбыырга о.д.а. Онно уолаттар да, кыргыттар да саастарын ситэллэригэр олоххо бэлэм буолаллара. Онон былыргы сахаларга ыал буолбут эдэр дьон толору, мчмгэй бэлэмнээх буолан олох эргиирин – мускуурун тулуйаллара, дьиэ кэргэннэрэ ордук бигэ туруктаах буолара. Били²²и эдэр ыалларга холбо'оот да 1-2 сылынан арахсыы тмбэлтэлэрэ тахсыылара кинилэр олох олоруулара м³рэтиллибэтэхтэрин, бэлэмнэрэ да суохтарынан биричиинэ буолуон с³п. Онон ханнык ба±арар ыал биир смрмн сыалынан о±олорун инники олохторугар м³рэхтэрин умнуо суохтаахтар.
3. Айыл±а±а сы'ян. Айыл±а – би'иги ампаардаах аспыт, сынньанар сирбит, баайбыт дуолбут. Уу мэлдьи мчмгэй, ыраас буолара. Билигин оннук буолбатах. Ыал, дьиэ кэргэн ойуурга сылдьан айыл±а±а харысхаллаах сы'яаны иитии тггэннэрин ту'аныхтаах.
4. О±ону эт – хаан ³ттмнэн иитиигэ ураты бол±омто ууруллара: смрм - к³тм, ³бмгэлэр оонньуулара (кылыы, куобах, ыста²а, мрдмгм ойуу, хапса±ай, тустуу). Бу к³рм²нэр кмм'м, сымсаны, тулууру сайыннараллар. Ону та'ынан о±ону кыра эрдэ±иттэн млэ±э бу'арыы – хатарыы, эт – хаан ³ттмнэн эрчийии ки'ини кммстээх, тулуурдаах, туруорбут соругун сити'эргэ дьмккм³рдээх, кыайыгас – хотугас, хотоойу санаалаах буоларга иитиллэрэ. Итинник иитиллибит о±о олох

бары эриирин – мускуурун туоруур, санаатын тү'ербэт дьулуурдаах буола улаатар.

Биир сүрүн дьизэ кэргэн сыалынан – кырдыа±астарга ытыктабыллаах, сүгүрүйүмүлээх сы'ыан. Кинилэр этиилэрин – сүбэлэрин м³ккү³рэ суох ылыналлара, кырдыа±астарынан киэн туттуулара буолара.

Чиэ'инэй буолууну мүрдүктүк туталлара, уорар – алдьатар, халыыр – талыыр, ³л³р³р диэн былыргы саха билбэтэ. Дьизэ хатаммата, ааны та'ыттан баттаталлара эрэ. Ол аата – ким да суох, ким да киирбэт диэн бэлиэ этэ.

Тылга улахан бол±омто ууруллара. Саха ³йд³бүлүмүнэн тыл иччилээх, тыл сэттээх. Тыл күмү'э ки'ини ³л³рү³н да, ³л³н эрэри ³рү'мү³н да с³п. Ол и'ин «Ки'и тыла - ох», «Кырыыс ба'а хааннаах, алгыс ба'а сыалаах» диэн ³с хо'оонноро баар буолбуттара. Онон тылга сэрэхтээхтик сы'ыанна'ыы баар буолуохтаах. Ку'а±ан тылы са²арартан туттуна м³рэниэхтээх.

О±о тыл баайын билэн, тыл баайынан, тыл күмү'мүнэн сатаан ту'анар буолуохтаах. Ол и'ин о±о тылланарын кытта ахсаан чабыр±ахтарын аахтаран тылы имитэллэрэ, остуоруйаны, былыргы сэ'эннэри кэпсээн, ырыа ыллаан, оло²хо и'итиннэрэн ийэ тылы саамай сүмэтин, баайын били'иннэрэллэрэ, тыл күмү'мүн и²эрэллэрэ.

Биир ураты суолталаах тылынан «Айыы» диэн буолар. Бу тылы бы'ааран биэрэн баран мүгүстүк туттуу, ол аата айыыр±аа'ын, дьон да, о±о да дуу'атыгар мүгүгэйтэн ураты туох эмэ ку'а±ан дьайыылаа±ын билбэппин, хата ки'ини, о±ону к³рү³ - сэмэй гына иитиигэ туттуллар. Ол түмүгэр саха о±ото к³рү³, сэмэй, кыбыстанна², туттунумтуо, саатымтыа буола улаатыа.

Саха±а о±ону дьизэ кэргэ²²э иитиигэ бу м³'э этиллибит мүгэстэр хайдах эрэ умна бы'ыытыйдылар. Бу саха ыччатын иитиигэ улахан охсуулаах буолбута ³йд³н³р.

Ол эрэн бу кэли²²и сылларга тыа сиригэр эрэ буолбакка улуус кииннэригэр да баа'ынай ха'айыстыбалар баар буолуталаатылар. Сорох ыал ³бүгэлэрин олохторугар маарынныыр курдук оло±уран олороору гынан эрэллэр. Бу түгэн о±ону олоххо дьизэ и'игэр иитии мүтү³ мүгэстэрэ, о±ону мүлэ±э

иитии с³ргүтүллэн, улам олоххо киирэн и'иэхтэрэ диэн эрэли м³скэтэр. Ол и
'ин о±ону дьиз кэргэ²²э сахалыы иитиини ч³лүгэр тү'эрэр сорук турар уонна
бу соругу хайаан да киллэрэр ту'угар үлэлиэххэ наада.

Ханнык ба±арар ыал билигин да, урут да о±отун ту'угар үтү³±э –
кэрэ±э дьулу'ар. О±о² бэйэтин бэринэ м³рэммит буолла±ына, барытын
³йдү³хтээх, дьо'уннаахтык о²орор, дьа'анар буолла±ына – т³р³ппүт киниэхэ
эрэнэр. Ол эрэл – эн иитии² түмүгэ.

Ийэлээх а±а м³рүтэ – о±о с³пт³³х к³н³ суолу туппут буолла±ына, кини
үлэ'ит, ийэ, а±а буолан олоххутун ситэрээччи, сал±ааччы буолар. Хас
биирдии ки'ини бэйэтин дьыл±атын ба'ылыыр, оло±у айар та'ым²а иитии
тириэрдэр.

Почтовой аадырыс: 678211 Республика Саха (Я), Вилюйский улус с.
Балагачча ул. Покровского, 19. д.т. 8(41132)22333